

Korset och Kronan

Nr 128/2023

Jesus säger: Håll fast vid
det du har så att ingen
kommer och tar din krona
(Upp. 3:11)

Martin Chemnitz (1)

Efter kyrkans reformator Martin Luther är Martin Chemnitz (1522-1586) den lutherska kyrkans främste teolog. Han spelade en ledande roll vid tillkomsten av våra bekännelseskriterier (Konkordieboken 1580). I en liten artikelserie vill jag här presentera hans liv och lära lite närmare.

Om Chemnitz liv

Martin Chemnitz föddes den 9 november 1522 i Treuenbrietzen, som ligger 65 km sydväst om Berlin. Familjen kom ursprungligen från en gammal adelssläkt från den tid då tempelherrarna rådde i Pommern. Senare övergick man till borgerliga yrken. Fadern var affärsman, men han dog tidigt (när Martin var ca 10 år) och familjen blev fattig. Martin var det tredje barnet. Han visade stort intresse för studier och modern ville att han skulle få en högre utbildning. Men en olycka kom i

Kyrkblad för S:t Martins och S:t
Petri församlingar, Evangelisk-Lutherska
Kyrkan i Sverige. Red. Sten Rydh.
Nr 128, 13 jan 2023.

Ordet om korset är en
dårskap för dem som går
förlorade, men för oss som
blir frälsta är det en Guds
kraft (1 Kor. 1:18)

Den gode herden
leder sina får (Joh. 10)

vägen. Han föll i en bäck, vilket gjorde att han fick en så svår stamning att han knappt kunde tala. Men efter några år blev det bättre. När han var 14 år fick han komma till Wittenberg, där familjen hade släktingar.

Ekonomiska problem

Men av ekonomiska skäl måste han efter kort tid avbryta studierna och återvända till hemstaden. Efter bara några månaders skolgång där måste han lämna skolan helt och arbeta hos sin äldre bror i dennes tygaffär. Men Martin hade inte alls lust att arbeta med sådant, ty han var helt inställd på att få studera. Det var dock för dyrt för

modern. Till sist var det ändå en släkting som tog sig an honom så att han kunde komma till Magdeburg, där han fick gå i skola i tre år (1539-42). När han så var beredd att börja sina universitetsstudier tog pengarna slut, och han måste söka sig ett arbete som collaborator (hjälp lärare) vid en latinskola i Calbe (söder om Magdeburg). Så snart han hade sparat ihop en tillräcklig summa kunde han studera igen vid universitetet i Frankfurt an der Oder (öster om Berlin). Men pengarna räckte bara ett år. Då fick han anställning som skollärare i Frankfurt. När han så på nytt med stor möda hade skrapat ihop ett kapital kunde han äntligen resa till universitetet i Wittenberg. Genom rekommendationer från sina släktingar fick han där kontakt med Filip Melanchton.

I Wittenberg

Chemnitz studerade först matematik och astrologi. Melanchton rådde honom till detta. Astrologin var vid den tiden mycket populär, särskilt vid hoven, och de som var skickliga astrologer kunde få stor framgång. Denna inriktning gjorde att Chemnitz tyvärr inte ägnade mycket tid och uppmärksamhet åt Luther och hans föreläsningar. Men senare i livet, när Chemnitz hade studerat Bibeln närmare, vände han sig bort från de astrologiska spekulationerna och han kom verkligen att värdera Luther mycket högt.

Det schmalkaldiska kriget som nu utbröt gjorde tyvärr slut på Chemnitz studier i Wittenberg. Han kom därefter endast att studera som privatperson på egen hand. Men han studerade med så stor energi att han så småningom blev oerhört lärd och en av den lutherska kyrkans allra främsta teologer.

Till i Königsberg

År 1547 kom Martin till Königsberg i dåvarande Ostpreussen (nuvarande ryska enklaven Kaliningrad vid Östersjön). Han

hade då bara en liten summa pengar kvar, och familjen kunde inte längre hjälpa honom. Men han var släkt med den berömde skalden och filologen Georg Sabinus, som också var Melanchtons svärson. Sabinus var vid den tiden rektor vid universitetet. Han tog emot Chemnitz och hjälpte honom att få en anställning hos ett polskt adelspar. Genom att återuppta astrologin blev Martin där känd i vidare kretsar. Det gjorde att han lyckades bli ledare för en mindre skola i Kneiphof. Sabinus utverkade också att han blev promoverad till magister. När Sabinus sedan reste till Wittenberg fick Chemnitz följa med. Han träffade så Melanchton igen och fick anvisningar om hur han bäst skulle bedriva sina teologistudier på egen hand.

Pesten härjar

Men när Martin sedan kom tillbaka till Königsberg härjade pesten där. Då måste han ge upp sin tjänst i skolan och reste med Sabinus till den lilla staden Saalfeld i Thüringen. Han var då ungefär 100 mil från Königsberg! I Saalfeld studerade han teologi och läste Lombardus skrifter och Luthers postilla. Sedan återvände han till Königsberg och hade därefter tänkt lämna landet. Men hertigen hade fäst sig vid Chemnitz astrologi och gjorde honom nu till bibliotekarie vid slottsbiblioteket (april 1550). I och med detta hade han äntligen fått en säkrad försörjning. Efter så många år av ekonomiska problem hade han i fortsättningen en god ekonomisk ställning.

Allvarliga bibelstudier

Det var vid den här tiden Chemnitz började tappa tron på astrologins vetenskaplighet. Istället bestämde han sig för att på allvar övergå till teologiska studier. Han läste alla Bibelns böcker metodiskt på grundspråken och tog hjälp av de översättningar och kommentarer han kunde hitta i biblioteket. Så gjorde han sig

också grundligt bekant med kyrkofäderna från kyrkans äldsta tider.

Därefter började han att noga studera alla teologiska stridsfrågor som söndrade kyrkan vid denna tid.

Osianders oroligheter

Chemnitz lugna studietid i Königsberg blev snart störd av oroligheterna kring teologen *Andreas Osiander* (1498-1552). Denne lärde att rättfärdiggörelsen inte består i förlåtelsen genom Kristi fullbordade verk – *satisfactio vicaria* – som av Gud tillsägs syndaren i nådemedlen. Istället verkas rättfärdiggörelsen av den i syndaren *inneboende* Kristus, som endast genom sin *Gudom* gör människan rättfärdig. Chemnitz kom senare att med stor kraft avvisa denna villolära (Konkordieformeln, artikel 3).

Men hertigen kallade ändå Osiander från Nürnberg till Königsberg som kyrkoherde och professor. Chemnitz kände sig då tvungen att ta avsked. Orsaken var att Chemnitz inte kunde acceptera Osianders villolära.

Till Wittenberg igen

Chemnitz begav sig då till Wittenberg (1554). Där blev han bordsgäst hos Melancton och fick också börja föreläsa på latin över dennes *loci theologici*. Detta var Melanctons berömda lärobok från 1521, vilken sedan ständigt utvidgades till att så småningom bli mycket omfattande.

Chemnitz fick allt fler åhörare vid föreläsningarna, men efter bara några månader fick han en kallelse till kyrkan i *Braunschweig* (ung. 20 mil söder om Hamburg). Kallelsen förmedlades av superintendenten (biskopen) *Joachim Mörlin* (1514-71), som lärt känna Chemnitz i Königsberg.

Han kallades som *coadjutor* (biskopens medhjälpare) och som präst i S:t Aegidiuskyrkan. Chemnitz blev ordinerad till

prästämbetet av Bugenhagen den 25 november 1554.

I Braunschweig

I Braunschweig hade Chemnitz alltså en dubbel kallelse, både som församlingspräst och som teologisk lärare och ledare. Han återupptog sina föreläsningar över Melanctons *Loci* och studerade också hebreiska intensivt för att bättre förstå alla profetior om Kristus i gamla testamentet. Snart gällde Chemnitz som en av de lärdaste teologerna i sin samtid. Man frågade honom till råds och han avgav yttranden (s.k. *Gutachten*) i de flesta viktiga lärofrågor, och särskilt beträffande de många lärostridigheterna som rasade vid denna tid.

Som *coadjutor* arbetade Chemnitz i en mycket god gemenskap med superintendenten Mörlin. Chemnitz tog också starka intryck av Mörlins klara lutherska bekännelse. Chemnitz insåg efter hand att gnesiolutheranernas kritik av Melanctons lära var befogad. Som församlingspräst hade han det svårare. Hans talorgan var efter olyckan i barndomen inte i bästa skick. Han var ofta hes och hade svårt att fånga åhörarnas uppmärksamhet. Folket fann hans predikningar svårförståeliga. Men så småningom lyckades han ändå övervinna svårigheterna och folket förstod honom allt bättre. Hans predikningar var klara och bibliska. Mörlin var en mera livlig och medryckande talare, men de båda kompletterade varandra väl. Chemnitz var också en mycket skicklig organisatör. Tillsammans utövade de båda en mycket god kyrkotukt. När sedan Mörlin år 1567 kallades tillbaka till Königsberg blev Chemnitz kallad till superintendent som Mörlins efterträdare i Braunschweig. Han stannade sedan där till sin död 1586. Staden uttryckte på många sätt sin tacksamhet mot Chemnitz. Man bekostade t.ex. hans doktorspromotion i

Rostock år 1568 och hans familj fick ett rikligt understöd.

Chemnitz fick många kallelser från andra orter, men han tackade nej till samtliga. Han kallades t.ex. till Österrike som superintendent, till Preussen som biskopens coadjutor och till Pfalz, där kurfursten erbjöd honom att bli professor primarius i Heidelberg.

Teologisk ställning

Chemnitz hade, som vi har sett, stått Melancthon mycket nära. Men genom sina ingående studier kom han att teologiskt inta samma ställning som Mörlin. Denne tillhörde de s.k. gnesiolutheranerna som hade genomskådat Filip Melancthons allvarliga avvikelser från den lutherska läran. Mörlin hade blivit avsatt och landsflyktig på grund av sitt kraftiga motstånd mot det s.k. ”interim”, som var en läromässig kompromissformel som gick ut på att försöka ena katoliker och lutheraner.

Om interim och filippismen

I det schmalkaldiska kriget (1546-47) mellan kejsar Karl V och det s.k. *Schmalkaldiska förbundet* (där Luthers kurfurste ingick), hade den lutherske hertig Moritz tyvärr av egoistiska skäl ställt sig på den katolske kejsarens sida. Sedan kejsaren besegrat och tillfångatagit kurfursten fick Moritz då som tack överta kurfurstevärdigheten.

År 1548 lade kejsaren fram ett förslag till religionsstadga (det s.k. Augsburg interim). Men detta förslag tilltalade varken katoliker eller protestanter. Då lade Moritz, nu kurfurste av Sachsen, fram ett mildare förslag (Leipzig interim). Denna version hade utarbetats av Melancthon och hans närstående teologer, vilka därmed också fick tillåtelse att stanna kvar i Wittenberg. Men en rad trogna efterföljare till Luther (de s.k. gnesiolutheranerna) kunde inte acceptera denna kompromiss

och samlades därför i opposition kring *Mattias Flacius* (1520-1575) i Magdeburg. Dessa bekämpade nu Melancthons läromässiga avvikelser från den bibliska läran. De hade också stöd från många andra teologer runtom i Tyskland.

Den första anklagelsen mot Melancthon gällde hans eftergifter för katolikernas världsliga hot. När evangeliets fiender vill tvinga de kristna till kompromisser – även om det endast gäller kyrkoordning och andra ting som i och för sig är tillåtna att ändra (s.k. adiafora), är man för Guds ords skull skyldig att inte lyda fienderna. Det var på denna punkt som Chemnitz först kom att kritisera Melancthon. Frågan behandlades senare i Konkordieformelns första artikel.

Nattvarden och synergismen

Melancthons avvikelser gällde i hög grad nattvarden. I Wittenberg infördes den s.k. *filippismen* (Efter Melancthons förnamn Filip), vilken utgjorde en allvarlig förändring av den lutherska nattvardsläran i reformert riktning. Närvaron av Kristi kropp och blod lärdes visserligen fortfarande, men på ett försvagat sätt, som gjorde att Calvin och hans efterföljare hyste hopp om att reformationen skulle kunna vinnas för den reformerta läran. Att så inte skedde berodde i hög grad på Chemnitz klara ställningstagande i en rad viktiga skrifter och i många lärosamtal.

Melancthons synergism

Melancthon kompromissade också på en rad andra punkter. Det allra allvarligaste var att han började lära att orsaken till människans omvändelse inte bara var Guds verk, utan att människans egen vilja också medverkade i viss mån (synergism). Melancthon hade alltså kompromissat både med den katolska läran som han tidigare så starkt avvisat och med den reformerta läran i fråga om nattvarden. Detta vållade mycket stor oro i kyrkan.

Chemnitz lade ner stora ansträngningar på att försöka få Melancton att ändra sig. Mörlin hade samlat teologerna i Lübeck, Hamburg och Lüneburg och tillsammans med dem utarbetat ett dokument som tog avstånd från Melanctons lära. Trots att Chemnitz var en nära vän till Melancton kände han sig nu tvingad att teologiskt ta avstånd från de avvikelser som Melancton hade fört fram. Han skrev därför också under Mörlins dokument. I Januari 1557 reste han så med Mörlin till Wittenberg för att samtala med Melancton och försöka få honom att ändra sig. Men det lyckades tyvärr inte.

Chemnitz i Braunschweig

I Braunschweig utarbetade Mörlin och Chemnitz tillsammans ett viktigt bekännelsesdokument för den preussiska landskyrkan (1567). Han medverkade också till att universitetet i Helmstädt grundades (1576) och verkade för att reformationen infördes inom ett större område. Men framför allt kom Chemnitz att verka för det stora enhetsverket som mynnade ut i Konkordieformeln 1577 och Konkordieboken 1580. Chemnitz och några andra teologer (Kirchner och Selnecker) skrev också en viktig apologi till Konkordieboken (1582).

Chemnitz verk om nattvarden

Mot de reformerta skrev Chemnitz flera viktiga verk om nattvarden. Han avslöjade den s.k. ”kryptokalvinismen” (den dolda kalvinismen) i sitt verk *Repetitio sanæ doctrinæ de vera presentia corporis et sanguinis Domini in cæna* (Upprepning av den rätta läran om Herren Kristi kropps och blods närvara i nattvarden, 1561). Ett annat mycket viktigt verk om nattvarden är *De coena Domini* (Om Herrens nattvard, 1570). Ett mycket framstående verk är också hans stora bok om Kristi två naturer (*De duabis naturis in Christo*). Den kom till på grund av de reformertas felaktiga uppfattningar om

kristologin i samband med nattvarden. Denna skrift är något av det bästa som skrivits om Kristus som sann Gud och sann människa i en enda person. Boken utkom först år 1571 och sedan i en ny, omarbetad version år 1578.

Striden med jesuiterna

År 1560 hade jesuiterna i Köln angripit en luthersk katekes som var skriven av en gymnasielärare i Düsseldorf. Chemnitz skrev då en motskrift. Han var den förste som varnade för jesuiternas framväxt och deras metoder. Till att börja med avfärdade Chemnitz dem som en sekt som gick betydligt längre än vad den katolska kyrkan i allmänhet gjorde. Chemnitz sammanställde nu jesuiternas lära och varnade för deras försök att förinta den lutherska kyrkan.

Men jesuiten Andradius, som var en medlem av det pågående tridentinska konciliet (1545-1563), svarade Chemnitz på ett sätt som övertygade honom om att hela den romerska kyrkan stod bakom jesuiternas lära. Chemnitz började då att arbeta energiskt med att vederlägga den romersk-katolska läran. Under åtta intensiva år utarbetade han så sitt största teologiska verk, som systematiskt gick igenom konciliets beslut och belyste dessa utifrån Bibelns klara och tydliga lära. Verket ”*Examen concilii Tridentini*” utkom i fyra delar under åren 1565-1573. Detta verk är oöverträffat i sitt slag. Den framstående 1800-talsteologen Heinrich Schmid skriver: ”Med stor grundlighet visas där att den romerska läran strider mot Skriften. Där bevisas också att den romerska kyrkan inte har fornkyrkans teologer på sin sida och att det inte är den protestantiska kyrkan utan den romerska som har avfallit från den gamla, katolska tron. Ingen bok från denna tid har inneburit en sådan motgång för den romerska kyrkan som denna, och även katolska teologer vann stor respekt för

denna bok” (Artikeln ”Chemnitz”, RE, 2:a uppl. 1878, bd 3, s. 189).

Familj

Chemnitz gifte sig år 1555 med Anna Jeger i Köthen. Hon var dotter till juristen Hermann Jeger, som bl.a. var verksam i Wittenberg. Hennes mor Eva Hane var dotter till en furstlig rådsherre och borgmästare. Martin och Anna fick tillsammans tre söner och sju döttrar.

Det stora konkordieverket

Den sydtyske teologen Jakob Andreae hade tidigare vid teologiska sammankomster lärt känna Chemnitz. I början var Chemnitz misstänksam eftersom Andreae inte tog klart avstånd från teologerna i Wittenberg (Melanchtons anhängare). Andreae försökte åstadkomma en enighet också med dem, men Chemnitz menade att det var omöjligt. Men senare insåg också Andreae detta och då började de båda samverka i försöken att åstadkomma en läromässig enighet mellan de många olika lutherska kyrkoprovinserna i Europa.

Andreae hade år 1573 gett ut sex predikningar om de aktuella lärofrågorna. Han skickade dem till Chemnitz i Braunschweig och Chytraeus i Rostock för att om möjligt få acceptans för dem i både Niedersachsen (Chemnitz område) och Österrike. Chemnitz rekommenderade att innehållet i predikningarna bättre borde sammanfattas i tydliga läropunkter, och Andreae omarbetade dem då. Denna korta ”*explicatio controversiarum*” (förklaring angående stridigheterna) skrevs under av teologerna i Tübingen (där Andreae var professor) och i Stuttgart.

Skrivelsen skickades till hertig Julius i Braunschweig och till Chemnitz. Chemnitz gav då förslaget att man skulle inhämta teologiska yttranden från många fler teologer, vilket också skedde. Detta ledde fram till en konkordia (enhetsformel) år 1575 (*schwäbisch-sächsische Konkordie*) mellan

de sydtyska teologerna i Schwaben och de nordtyska i Sachsen.

Samtidigt hade några andra teologer kring Lukas Osiander och Balthasar Biedenbach åstadkommit en liknande skrift i klostret Maulbronn (januari 1576).

Konkordieformeln

Kurfursten August i Sachsen hade vid denna tid svängt om till den äktlutherska läran sedan kryptokalvinisterna i hans eget land hade blivit avslöjade. Nu blev han en av de ivrigaste personerna i konkordieverket. Ett stort antal teologer samlades år 1576 kring Andreae och Chemnitz i Torgau (mellan Wittenberg och Leipzig). På grundval av de båda nämnda skrifterna utarbetade de den s.k. ”Torgauboken”. Chemnitz hyste nu äntligen stora förhoppningar om att en sann, biblisk enighet skulle kunna uppnås kring denna bok.

På nytt inhämtades så yttranden från en rad teologer runtom i Europa. I svaren fanns vissa skillnader. Dels hade man något olika uppfattningar om den s.k. ubikvitetsläran (läran att Kristus också med sin mänskliga natur är närvarande överallt) och dels skilde man sig i frågan om hur Melanchton och filippismen skulle behandlas. Somliga krävde att man med ännu större stränghet skulle fördöma Melanchton och då också nämna hans namn.

Chemnitz menade att det räckte med att ta avstånd från Melanchtons villfarelser utan att nämna hans namn, eftersom han tidigare hade författat så många viktiga, klart bibliska skrifter, varav flera senare kom att ingå i den lutherska kyrkans bekännelse (augzburgska bekännelsen, apologin, traktaten om påvens makt och biskoparnas ställning).

Andreae, Chemnitz och Selnecker fick nu uppdraget att samlas i klostret Bergen vid Magdeburg för att behandla yttrandena och försöka komma fram till en gemensam text, som både var klart biblisk

och skriven på ett sådant sätt att så många som möjligt skulle kunna acceptera den. Resultatet blev den s.k. Bergiska boken, som blev klar den 28 maj 1575. Därefter inhämtade man på nytt yttranden (s.k. censurer). Dessa lades fram vid ett nytt konvent i Tangermünde (väster om Berlin). Man enades då om att den tidigare texten inte skulle ändras. Man höll så ytterligare tre sammankomster (i Langensalsa, Herzberg och Jüterbog) innan den Bergiska boken (Konkordieförmeln) kunde antas.

Chemnitz stora insats

Att den Bergiska boken kom att antas berodde i hög grad på Chemnitz. Han gjorde långa resor på egen bekostnad och skrev otaliga brev till många ledande teologer och kyrkliga representanter (furstar, stadsråd m.fl.). Teologerna Musculus, Cornerus och Chytraeus kom också att medverka i slutskedet innan Konkordieförmeln var helt färdig. Andreae gjorde ett kortare utdrag (epitome), vilket placerades i början, och därefter följde den grundligare behandlingen av varje lärofråga (solida declaratio). I januari 1579 författade man ett företal till hela Konkordieboken, vilken året därefter utkom den 25 juni 1580, på 50-årsdagen av Augsburgska bekännelsens framläggande inför kejsaren.

Konkordieboken var skriven på tyska och först år 1584 intogs en version på latin, översatt av Chemnitz. Som ett bihang till Konkordieboken tog man också med fyra s.k. *visitationsartiklar*, författade av Hunnius år 1592.

Chemnitz bekymmer

Det stora konkordiearbetet var mycket ansträngande för Chemnitz. Men han drevs av en stark inre övertygelse om nödvändigheten av en ren och klar bekännelse som tydligt skulle visa vad Guds ord lärde i de aktuella tvistefrågorna. Detta mål uppnåddes också.

Men flera saker inträffade som förorsakade stora bekymmer för Chemnitz. Det svåraste var att hertig Julius, som hade betytt så mycket för honom, kom att dra sig tillbaka. Orsaken var att Julius hade låtit sin äldste son – också med namnet Julius – bli invigd till biskop i Halberstadt och två av hans yngre söner hade också blivit prästvigda med tonsurering (avrakning av delar av håret enligt en särskild ritual) på romerskt-katolskt sätt. Detta hade väckt ett oerhört uppseende i hela det evangeliska Tyskland. Man menade att Julius hade kompromissat med de romersk-katolska bruken för pengars skull. [Jag är tyvärr inte närmare insatt i hur och varför detta skedde.]

Följden blev att Chemnitz på grund av sin ämbetsplikt kände sig tvungen att allvarligt förmana hertig Julius. I en skrivelse framhöll Chemnitz att Julius hade låtit sina söner få Antikrists tecken. Hertig Julius tog så illa vid sig att han avskedade Chemnitz som skolråd och avbröt alla förbindelser med honom. På grund av detta inbjöds inte hertig Julius till konventet i Jüterbock (1579), där företalet till Konkordieboken behandlades och man rådslög om hur bekännelsen skulle distribueras. Med stor besvikelse drog sig då hertigen tillbaka från hela konkordie-

verket. Han kom dock senare att skriva under Konkordieboken.

En annan sak som inträffade alldeles i slutet av den långa processen var att det uppstod en konflikt mellan de båda ledande personerna Andreae och Chemnitz. Det var en fråga om formuleringar, där Chemnitz hade velat mildra uttrycken i formen men inte i själva saken. Andreae motsatte sig detta och då gav Chemnitz efter. Dessa båda som så ivrigt hade kämpat sida vid sida för konkordieverket under många år skildes nu tyvärr på ett kyligt sätt. Men man ska vara klar över att det inte var fråga om någon läromässig skillnad. Detta var dock för Chemnitz – och säker också för Andreae – en tung sak.

Konkordiebokens apologi

Konkordieboken kom att undertecknas av ett mycket stort antal teologer (cirka 8000 undertecknade Konkordieformeln redan åren 1577-78 och dessutom 20 furstar, 24 grevar, 4 friherrar och 38 riksstäder). Men bekännelsen utsattes också för många angrepp från olika håll. För att övervinna dessa problem skrev Chemnitz tillsammans med Selnecker och Kirchner en apologi till Konkordieboken. Den gavs ut i fyra delar år 1582 i Magdeburg. Efter hand var det också flera lutherska kyrkor som anslöt sig till Konkordieboken.

Men teologerna i Helmstädt blev missnöjda. De menade att texten hade ändrats på ett felaktigt sätt och inte helt överensstämde med den utgåva de hade. Man samlades då till ett colloquium i Quedlingburg, till vilket de tre kurfurstarna och hertig Julius hade inbjudit (december 1582). Även Chemnitz deltog. Detta blev hans sista offentliga deltagande. Han måste då till sin besvikelse finna att det inte gick att komma överens med teologerna från Helmstädt, vilka också ledde att dessa senare drog sig tillbaka från konkordieverket.

Chemnitz död

De stora ansträngningarna med alla läroförhandlingarna, skrivandet och den aktiva kyrkotjänsten ledde till att Chemnitz från 1583 blev mycket försvagad. Hans minne avtog och han blev nedstämd. Han hade gärna velat avsluta genomgången av sitt stora dogmatiska verk (*loci communis*) och sin evangelieharmonik. Men vid påsktiden 1588 fick han feber och mådde mycket dåligt. Han väntade i stillhet på döden, som kom den 8 april.

I hela Tyskland visades stort deltagande och sorg över hans bortgång. Man ärade honom på många sätt. med skrifter, elegier, oden och epigram på latin, grekiska och hebreiska. Man framhöll också hans goda karaktär och även teologiska motståndare erkände hans storhet.

Framför allt har vi stor anledning att tacka Gud för de stora gåvor han skänkte denne framstående teolog och för den stora välsignelse detta innebar för den kristna kyrkan. När man läser Chemnitz slås man av hans stillsamma, innerliga fromhet. Han framhåller alltid vad Skriften säger och betonar hur viktigt det är att inte låta någon enda människas auktoritet jämföras med Guds ord.

Chemnitz hade också förmågan att lugnt, stilla och metodiskt framställa den kristna läran så att läsaren blir övertygad: ”Detta är vad Guds ord lär och ingenting annat”, framhåller Chemnitz ofta. Han bedriver också sin polemik mot de teologiska motståndarna på ett synnerligen värdigt sätt. Han beskriver noga på vilket sätt de avviker från Skriften, och han undviker skällsord och invektiv. Men hans argument mot den falska läran är mycket skarpa och träffande. Chemnitz hade verkligen förmågan att alltid se till själva huvudfrågan och inte vika bort från denna i sin argumentation.

I några kommande artiklar skall vi så närmare gå in på vad Chemnitz lärde.